

A TESTNEVELÉS ÉS A SPORT TÉRHÓDÍTÁSA BORSOD-ABAÚJ-ZEMPLEN MEGYÉBEN A XIX. SZÁZAD VÉGÉIG*

ZÁDOR TIBOR

Napjainkban a testnevelés és a sport a kultúra fontos tényezőjévé lépett elő. Borsod és a szomszédos megyék lakosságának a testnevelés és a sport iránti vonzódására már a XVI. században hatással voltak a sárospataki kollégiumban tanuló fiatalok. A sárospataki főiskolán már Comenius működése előtt sportoltak az ifjak. „Az *oeconomus* (felügyelő) ellenőrizte . . . a fürdést, csolnakázást, a tiltott időben való játszást.”¹ A különféle játékokat az 1531-ben alapított főiskola megnyitásától játszották. A fenti idézet arra utal, hogy a játékokra külön időt szabtak meg, s akik nem abban az időben játszottak, azokat a felügyelőnek be kellett jelentenie. „A *custosok* (őrök) . . . a mezőre játszani menők között a rendet fenntartották.”² Ebből az idézetből is megállapíthatjuk, hogy a sárospataki kollégiumban a játék már 1650 előtt annyira elterjedt, hogy külön rendfenntartó hallgatókat rendeltek ki a mezőre játszani menőkhöz.

Az 1650-ben alapított miskolci ref. gimnázium „már az 1600-as évek első harmadától kezdve a sárospataki kollégium hatása alatt állt, és tantervére, berendezésére, tanárai és tanulói iskolai viszonyaira nézve ezen főiskolát tekintette szabályalkotóul.”³ A játékok már 1679. körül Miskolcon is meghonosodtak, mert „szerda és szombat délutánjain az iskola alsóbb osztályai a köztanítók vezetése mellett a szabadba vonultak ki a mezőre vagy az avasi temetőre, ahol közjátékok rendezettek, amelyekben a köztanítók is részt vettek, s esetleg újakat találtak ki.”⁴ Egy más helyen azt találjuk: „. . . szerdán és szombaton a közönséges játszásnak idején vacsorát is adtak a tanulóknak.”⁵

Az iskolai testi nevelés alapelveit Comenius Amos János fejtette ki elsőként, akit a sárospataki főiskola újjászervezésére hívtak meg, s ahol 1650-től 1654-ig működött. A világhírű nevelő a humanista eszmék híve volt. Ezek a tanok azt hirdették, hogy a művelődés alapja az újból életre keltett ókori görög és római műveltség legyen. Ennek a műveltségnek kialakításában, az ember nevelése terén a testi nevelés vezető szerepet játszott. Ezért Comenius is a testgyakorlást az iskolai nevelés fontos részének tekintet-

*Részlet a szerző „Borsod Sportja” c. könyve kéziratából. (A *testnevelés* a tanítási órán végzett kötelező erejű testmozgás, erő kifejtés. A sport a tanórán kívüli önkéntes jellegű testmozgás. Mindkettő beletartozik a *testkultúra* fogalmába, amibe azonban minden beletartozik, ami az ember egészségével, testének ápolásával kapcsolatos.)

1. Finkey J.–Szinyei E., (szerk.) 1895. 128. (Az ott közölt rész Szinyei G. 1892. márc. 28-án a Comenius ünnepélyen felolvasott „A sárospataki főiskola Comenius előtt” c. értekezésére vonatkozik.)
2. Finkey J.–Szinyei E., (szerk.) 1895. 128.
3. Kovács G., 1895. 9.
4. Kovács G., 1895. 14.
5. Kovács G., 1895. 59.

te. *Comenius* latin, német, magyar és cseh nyelven 1651-ben jelentette meg *Orbis pictus* címen elterjedt művét, amiben a nevelésre, így a testi nevelésre vonatkozó elveit – éppen magyar földön – hirdette meg. Azt hangoztatta, hogy a testi erőt és az elme éles-ségét a mozgás fejleszti. Az iskolai nevelésben meghatározott időt ad a testgyakorlatok végzésére, és elsőként mondja ki, hogy az iskolának játékos, kellemes helynek kell lennie, olyannak, ami nem fáraszt, hanem – akárcsak a játék – a léleknek és a testnek élvezetes mozgásait szabályozza. *Comenius* mindazokat a gyakorlatokat ajánlja, amelyek az emberi erő fejlesztésére szolgálnak. Ilyenek a futás, ugrás, dobás, birkózás, kocsiszás, labdázás, vagyis azok a mozgásformák, amik nagyjában a mindenkori sportolás elemei.

Szocialista fejlődésünk eredményei több szabad időt biztosítanak az emberek számára, s ennek hasznosabb felhasználása érdekében figyeljünk fel *Comenius* következő mondataira: „a munkának szüneteit használjuk fel szórakoztató látványosságra, testfejlesztő mozgásokra, élvezetes versenyekre és játékokra . . .”⁶ A sportszerűség gondolatát már a játékról kialakított szemléletben is hangsúlyozza, amikor a következőket írja: „Hogy a játék olyan legyen, amely gyönyörködiet és nem gyötör, keress magadhoz hasonló korú és körülményű játszótársat, akivel bármilyen izgalommal küzdesz is, minden kifogástalanul menjen végbe, hogy a játék vége ne legyen csúfalkodás vagy veszekedés.”⁷ *Comenius* pataki tevékenysége a testnevelés terén korszakalkotó volt, hozzájárult a modern iskolai testnevelés megalapozásához.

A Rákóczi-szabadságharc idején, 1706-ban *Rabutin*, osztrák generális elfoglalta Miskolcot, s az avasi ref. templom és az iskola (a múzeum mai kiállítási épülete) kivételével a várost felégette. Katonái az iskola irattárát szintén elégették. Ekkor pusztultak el azok az ifjúságra vonatkozó szabályok, amelyeket már 1667-ben írásba foglaltak. Ezeket emlékezetből újra összeírták, ezért kezdődnek 1708-tól az iskola életére, történetére vonatkozó biztosabb adatok. E diáktörvény 21. §-a szerint: „Midőn az egész tanuló ifjúság testi és lelki felüdülése végett a tanulástól időt nyer, a labda és más hasonló játéknemen kívül minden egyéb tiltva van, mint pl.: nyilazás, birkózás és más, sérülésekkel járható időtöltés.” A reggeli és ebéd utáni időben megengedték a játékot, más szabad időben történő játszást az igazgató büntette.

1749-ben az egyháztanács állandósította a rektori hivatalt, „amelyben eddig 2-3 évenként változtak a Sárospatakról hozott egyének . . .” Ezek a személyek magukkal hozták a sárospataki haladó szemléletet. *Comenius* szerint a humanista műveltség kialakításában a testi nevelés fontos szerepet játszik. A sárospataki főiskoláról jött személyek, akik legtöbbször külföldi egyetemeket is látogattak, magukkal hozták az ottani szemléletet, gyakorlatot, és az itteni rendbe igyekeztek beplántálni.

Comenius könyve több mint egy évszázaddal előzte meg a központi kormányzat intézkedését, mert annak a nyomára, hogy a testi nevelés az ifjúság nevelésének szerves része legyen, csak az 1777-ben megjelent *Ratio educationis*ban bukkanunk, amelyet Mária Terézia a magyar nevelés- és oktatásügy megreformálása céljából dolgoztatott ki *Ürményi Józseffel* és *Tersztyánszky Dániellel*. Ezentúl a testi nevelés ügyével egész 1825-ig nem találkozunk, ekkor alakul meg Pesten a *Nemzeti Vívó Intézet*, mely kizárólag a gyermekek rendszeres testgyakorlásával foglalkozott, de 1867-ben megszűnt. Majd 1863-ban alakult meg a *Nemzeti Torna Egylet*, amely évtizedeken át fontos szerepet vitt a magyarországi testkultúra diadalra vitelében.

Lássuk, mi történik Sárospatakon? A XIX. század elején újabb hatás éri a főiskola és ezen keresztül a hatóságába tartozó megyék testnevelési és sportképzését. Ugyanis *Várad* *Szabó János* Yverdonból Patakra hívta *Egger Vilmost*, Pestalozzi segédtanítóját, aki a Patakon élő Vay család gyermekeit tornára és énekekre tanította. Pestalozzi

6. *Pluhár I.*, (szerk.) é. n. 10.

7. *Pluhár I.*, (szerk.) é. n. 12.

yverdoni iskolája európai hírnévre tett szert. Hazánkból is többen jártak ott, s az ő iskolájában tanult magyar fiatalok terjesztették és alkalmazták Patakon a stilizált mozgáselemektől összeállított és vezényszóra végrehajtott szabadgyakorlatokat. *Clair Ignác*, aki 1833-ban Pesten főleg gimnasztikai gyakorlatok oktatásán alapuló intézetet nyitott, előzőleg Patakon tartózkodott, ahol a köztudatban már gyökeret vert egy hasonló testnevelési intézet létesítésének az igénye.⁸

Az elmondottakból láthattuk, hogy a sárospataki főiskola előjárósága az értelmi nevelés mellett – évszázadokon át – *a testkultúrára, a testi nevelésre is nagy gondot fordított*,⁹ már akkor, amidőn más iskolák a testi neveléssel még nem foglalkoztak. Itt nagy szerepet játszottak azok a külföldön is tanuló hallgatók, akik hazakerülve, mint tanárok a testi nevelés ügyének buzgó apostolai lettek, tapasztalataikat alkalmazták, s olyan létesítményeket (téli és nyári tornahelyek, uszodák) hoztak létre, amikről más helyeken csak az 1868. XXXVIII. tc. életbeléptetése után kezdtek gondolkozni. A testnevelés azonban évszázadokon keresztül nem volt rendes tantárgy. A Kossuth-szabadságharcot követő nemzeti elnyomás után rövidesen megjelent *Entwurf a kötelező tantárgyak között említi a testgyakorlást*. Azonban a ref. egyházi iskolák ezt a rendeletet nem hajtották végre. Végül az 1862–63. tanévben – bizonyos módosítással – újból az 1848 előtti tanrendszer lépett érvénybe. Eszerint a „*testgyakorlat az első és második osztályban kötelező tantárgy lett.*”

Igen fontos tény, hogy a miskolci ref. gimnázium tanácsa 1862. november 12-én „*egy testgyakorló (tornaterem) felállítására tett intézkedéseket.*” Itt is a sárospataki példa érvényesült, mert ott már az 1859–60. évben egy költséges *testgyakorda* épült fel. Miskolcon gyűjtés révén oly szép összeg gyűlt egybe, hogy . . . *a tervezett testgyakorló, intézetünk (jelenleg a múzeum Szinva-parti épülete) kelet felé fekvő udvarán a következő év tavaszán fel is állíttathatott; tornamesternek ügyes tanuló ifjak, s 1877. szeptember 1-e óta pedig okleveles tornatanár vezetése alatt a tanulók testi ügyességének, erejének fejlesztésére azóta fontos szolgálatokat tesz.*¹⁰ A tornaterem 1863-ban bekövetkezett átadása azt jelenti, hogy a testi nevelés vonatkozásában a *miskolci ref. főgimnázium az ország élenjáró iskolái, sőt intézményei közé tartozott*. Ugyanis az 1865-ben megalakult *Pesti Torna Egylet*, amely hazánkban a tornasport elterjesztője lett, a Szentkirályi utcában felépítette tornacsarnokát, amelynek építési költségeihez maga az állam is hozzájárult, csak 1870-ben, tehát 7 évvel később avatta fel.

A rendszeres tornászás jelentősen hozzájárult a tanulók mozgásigényének kielégítéséhez. Éppen ennek érdekében a tanulókra vonatkozó szabályzat úgy intézkedik, hogy „. . . *a lélek felderítésére és a test gyakorlatára veszély nélkül intézett játékok, . . . szerda és szombat napok délelti óráin, szünidőben napestig, helyén és idején megengedtetnek.*” Sőt még a fürdésre is gondolnak: „*Minthogy pedig a hideg fürdő az inak erősítésére szolgál, a Szinva-patak pedig erre a célra nem tartatik alkalmasnak, a nagyobb tanulók fürödhetnek a Sajó vagy előér folyamban az e végre kijelölt helyen, az igazgató által rendelendő felvigyázók gondja alatt. A tapolcai meleg ferdőbe az igazgató engedelmé nélkül menni tilos.*”¹¹

Azonban a fürdés engedélyezése súlyosabb következményekkel járt. Volt idő, amikor éveken keresztül, amidőn a Sajóban való fürdés közben a ref. gimnáziumi tanulók összekaptak a helyi gimnáziumok (ev., kat.) növendékeivel, s közös kihívásnál fogva egész seregben, s általuk választott vezérük parancsára vonultak ki a Sajó mellé, vagy a Felső-Szinva mellé, ahol formaszerű csatákat vívtak az ellenféllel. Más alkalom-

8. Kovács G., 1895. 170.

9. Kutassi L., 1976. 26.

10. Kovács G., 1895. 59. és 84.

11. Finkey J.–Szinyei E., (szerk.) 1895. 125.

mal, amikor csapatosan a Felső-Szinvára mentek fürödni, a felvégi parasztyermekek közáporral fogadó seregét verték szét, melynek megtorlásául őket pedig a parasztyermekek apjai kergették el a fürdőhelyről.

A zempléni származású *Matolay Elek* 1869-ben Pesten kiadott *Torna Zsebkönyvének* 26. oldalán, amidőn Magyarország tornázástörténetéről ír, 1863-at teszi meg kezdő évnék, s a következőket írja: „Egyes protestáns tanintézetek s egyes magánintézetek szereztek un. gymnasztkai szereket már évtizedek előtt, s azokat úgy, ahogy használták.”¹² *Erdélyi János* a sárospataki főiskola közigazgatójának 1858. június 4-én tartott hivatalos jelentéséből olvassuk, nemcsak „úgy, ahogy használták”, mert ő a következőket írja: „Most a régi Czigánysor, mintegy az erőnek vására van berendezve a gyakorlásra szükséges eszközökkel, ahol a kis és nagy tanítványok versengése kicsiben ama klasszikai kort idézi az ember elméjében, amelyről a görög és római költőkben annyit olvastunk. Valósággal ama testgyakorló tér éppen a bölcsészeti hallgatói teremmel átellenben klasszikai emlékezetet nyújt; vajon ne hízelegjünk-e magunknak, mint a régi Athén polgárai egykor, hogy városunkban egymás szomszédságába estek a stoa és a palestra.”¹³

Az 1858. szeptember 21–23. napjain Tállyán megtartott egyházkerületi közgyűlés jegyzőkönyvének 33. pontja intézkedik a gimnasztika oktatása és az uszoda létesítése ügyében. A testgyakorlást az elemi iskolai és az első, második gimnáziumi osztályok számára a kötelező rendes tantárgyak közé felveszik olyanformán, hogy tavasztól késő őszig hetenként kétszer du. 6 és 7 óra között tanítják. A tanító díja ideiglenesen 40 pengő forint. A képezdei (tanítóképzős) tanítványoknak is ingyen tartozik órákat adni. Ezenfelül az önként vállalkozó vagy magántanítványok által fizetendő tandíj a tanítót megilleti. Ezek a tanulók heti 2-2 órai tanításért 1 forint 40 krajcár évi tandíjat fizetnek.

Sárospatakon az 1859–60. iskolai évről kiadott Tudósítás Testgyakorló Intézet c. rovata azt mutatja, hogy egy költséges „testgyakorda” épült fel. A pataki kollégium újabb áldozatot hozott a testnevelés érdekében, amennyiben 1878-ban már a második tornatermet építették fel az Iskolakertben. A sport szeretete más formában is megnyilvánult, mert 1869-ben létrejött a *tornaegylet*.

A miskolci ref. gimnáziumba igen sok helybeli tanuló járt. A gimnáziumi rendszeres testnevelésnek lett a következménye, hogy részben az itt végzett tanulók összefogásával a miskolci férfiak 1866. június 20-án *Tornaegyletet* alakítanak, amely szeptember 15-én megkezdte működését. Többek között így nyilatkozik meg az iskolai testnevelés kisugárzó hatása a helyi társadalomra. Miskolc férfiainak a testnevelés vonalán országos viszonylatban az élvonalban haladtak.

Nem sikerült megállapítanunk, hogy 1871-től kik voltak azok az okleveles tornatanárok, akik a testgyakorlást tanították, csak arra van adatunk, hogy *Simon Gábor* okl. főgimnáziumi tanár, tornatanár, tornafelügyelő 1887-től tanított az intézetben. 1897-től már *Benedek Gyula* tornatanár és vívómester oktatja a testgyakorló órákon a tanulókat. 1900. június 10-én nagy közönség érdeklődése mellett házi tornaversenyt rendeztek atlétikai és torna versenyszámokkal.

Mikor rendezték az első tornaünnepélyt a miskolci gimnáziumban? Nem tudjuk, nincs korábbi adatunk. Viszont Sárospatakon 1880 júniusától a tanév bezárása előtt évente tornavizsgát rendeztek valamennyi tanuló részvételével. Az első országos középiskolai tornaversenyt pedig 1891-ben Budapesten rendezték meg. A miskolci 1900. júniusi tornaünnepély műsorán a következő számok szerepeltek: 60 m-es síkfutás (hosszabb távra a gimnázium udvarán nem volt lehetőség), magasugrás, hosszúugrás, rúd-mászás, függeszkedés, szertorna. Ezekben a számokban versenyeket bonyolítottak le.

12. *Finkey J.–Szinyei E.*, (szerk.) 1895. 125.

13. *Finkey J.–Szinyei E.*, (szerk.) 1895. 125.

A közös szabadgyakorlatot, amelyet a katonazenekar aláfestő muzsikájával kísérték, valamennyi diák végezte. Ez igen hatásosnak bizonyult. A díjak érmek, néha oklevelek voltak.

Az állam és a hitfelekezetek által fenntartott iskolákban viszont csak az 1868. XXXVIII. tc. 11. §-a teszi lehetővé, illetőleg kötelezővé a testgyakorlás bevezetését. Az 1880. évi „*Tanügyi Előterjesztés*” a sárospataki tantervjavaslatban már mind a nyolc osztályban kötelezővé teszi a testnevelés tanítását.” 1891-ben a magyarországi ev. ref. egyház egyetemes tanügyi bizottsága a sárospataki gimnázium tantestületét kérte fel az érvényben levő gimnáziumi tantervek bírálatára. *A tanári kar a tornára vonatkozóan az állami tanmenet elfogadását ajánlja, de a heti két tornaóra helyett heti három órának a bevezetését tartja szükségesnek minden osztályban.* A tantestület azt kívánta, hogy a nyári torna- vagy játszótér télen korcsolyatér legyen, amit a tanügyi bizottság úgy módosított: „*őhajtjuk, hogy a korcsolyázás a tornázáshoz, mint rendes gyakorlás vételessék fel.*”¹⁴

Az atlétikai versenyszámok meghonosítása a magyar sportéletben *Esterházy Miksa* személyéhez fűződik, aki a múlt század 70-es éveiben azt tapasztalta, hogy a magyar társadalomban bizonyos sportágak igen kedveltek, de ezek csak a gazdagodó osztályok tagjai részére biztosítanak sportolási lehetőséget. *Esterházy* olyan sportágot, játékot akar a magyar ifjúsággal megismertetni, amit mind a városi, mind a falusi fiatalember könnyen művelhet, s alig kíván anyagi megterhelést. 1875-ben megszervezi a *Magyar Athletikai Clubot (MAC)*, amely nagy szerepet játszott az atlétika hazai elterjesztésében.

Ez az új sportág rövid idő múlva követőkre talált Sárospatakon is, ahol az 1879–80. iskolai évtől minden év bezárása előtt nyilvános *tornavizsgát* tartottak. Ennek keretében több atlétikai számban versenyeket rendeztek az egyes évfolyamok részére. Hosszú táblázatok tüntetik fel a győztesek nevét, helyezésüket, s a későbbi években már eredményüket is. Leggyakoribb versenyszámok: 60 m-es, 100 m-es síkfutás, akadályfutás, távol-, magas-, rúdugrás, rúdkúszás, kötélmászás. Tény, hogy Patakon már 13 évvel korábban bevezették a tornaversenyek (tornaünnepélyek) rendezését, mint az ország többi középiskolájában, amelyekben csak a vallás- és közoktatásügyi miniszter (VKM) 1892-ben kiadott rendelete után rendeztek tornaünnepélyeket.

Ez a rendszeres sporttevékenység kamatozott az 1891-ben Budapesten megrendezett első országos tornaversenyen, ahol *Szinyey Géza* (Patak) kopjajvetésben (gerelyhajítás) első díjat nyert. 1895-ben részt vettek a debreceni kerületi versenyen, ahol *Tariska Dezső futásban, Kulcsár István magasugrásban, Piskóti Ferenc távolugrásban első, Horváth Dezső 200 m akadályfutásban második díjat nyert* (mind Sárospatak). *Tízcsapatversenyben* megnyerték a kötélhúzást. A pataki főiskola csapata a *buzogány-gyakorlatokért és a katonai rendgyakorlatokért* díszoklevelet kapott.

A pataki diákság sportjának megvoltak a maga forrásai. Nemcsak a diákok sportoltak, hanem a *községek lakosai is*. A feljegyzések szerint a diákok nagy része olyan helyről való, ahol a *köznép fiatalsága* ünnep- és vasárnapok délutánjain *igen szívesen veszi kezébe a labdautót és a tekebotot*, tehát a diák otthonról hozza magával előismereteit. E feljegyzések szerint azokra a köznépi sportjátékokra gondolhatunk: métázásra, tekézésre (ez utóbbi nem azonos a mai köztudatban szereplő kuglizással), amelyeknek évszázadok alatt kialakult játékszabályai voltak, s melyeket szinte napjainkig, századunk 30-as éveigi játszottak falun, tanyán. A kollégiumban már csak csiszolódik a technikája, finomodik az ütése, futás közben könnyebb lesz a mozgása, más-más vidék kitűnő játékosaival kerül össze, ezáltal annak cseleit, fogásait is megtanulja. Ezért írja *Porzszolt Lajos* a Budapesten 1885-ben megjelent *Magyar Labdajátékok* c. könyvében: „*Legna-*

14. *Finkey J.–Szinyei E.*, (szerk.) 1895. 131.

gyobb szakértelemmel és kedvvel játszanak, különösen a csurgói, gyönki, pécsi, gyön-
gyösi, kecskeméti, sárospataki, debreceni, pápai és nagyváradai diákok.”

Az első kilépés a miskolci ref. g. falai közül 1901. május 27–28. napjain történt, amikor a gimnázium csapata, 36 tornász 5 tanár vezetésével a VKM által rendezett or-
szágos tornaversenyen vett részt. A csapat az összetett versenyben (súlylökés, magasug-
rás) 58 csapat közül a 18. lett. Függeszkedésben *Irsa Tibor* VIII. o. t. első díjat, *Miku-
leczky István* 2. díjat nyert. Mászásban *Gelb Simon* 2., futásban *Kőrössy József* 3. helye-
zést ért el. A füleslabda-versenyben 10 perc alatt 10 kaput csináltak a nagybányai gimn.
csapata ellen anélkül, hogy az ellenfelek egyszer is be tudták volna dobni a labdát a mis-
kolciak kapuján. A csapat mind a 10 tagja bronzérmet nyert.

A VKM rendelete alapján 1903. május 21-én Debrecenben került sor a kerületi ifj.
tornaversenyre. A 36 tanuló és 2 tanár költségeit a segélyalapból fedezték. Abban az
időben az országot 4 kerületre osztották: Dunántúl, Felső-, Dél-Magyarország, Erdély.
Május 20-án együtt volt a tiszáninneni, tiszántúli és erdélyi területek ifjúsága és 1300 főt
számláló oszlopban vonult fel a versenytérre. *Sáfrán Jenő* miskolci VII. o. t. (későbbi lel-
kes sportvezető) és a csapatot a zsűri kitüntetésre érdemesnek jegyezte fel. A főverseny
rúdugrásból és súlylökésből állt. A miskolciak 27 iskola közül a 8. helyre kerültek.
A kötélhúzás a hódmezővásárhelyiekkal döntetlen maradt. Füleslabdában a kolozsvári
ref. g. csapata ellen 2:1-re győztek. *Benedek Gyula* tornatanár a rimaszombati protes-
táns gimnáziumhoz választották meg. Ideiglenesen egy évre *Erdőssy Vilmos* vívómes-
tert kérték fel. A tornavizsgán *Balogh Ferenc* rúdugrásban 275 cm-t ugrott, ami akkori-
ban nagyszerű ifj. eredmény volt, ezért közölték. – Az állást 1904. aug. 1-én *Rázsó Fe-
renc* okl. tornatanárral töltötték be.

Miskolcon a céllövészet iskolai bevezetése érdekében új kezdeménnyel próbál-
kozott *Simon Gábor* tornatanár, bár más tantárgyat tanított. 1903 decemberében fel-
terjesztést küldtek a Honvédelmi Minisztériumba, hogy a tavaszi időben a fejlettebb
testalkatú és a tornában is haladottabb ifjakat jutalmul hetenként egyszer a katonai ele-
mi lőtérré kivehessék és ott kellő számú puskát és töltényt bocsássanak részükre.
A HM éleslövészet helyett ún. szobafegyvert ajánlott, ami a tornateremben is eredmé-
nyesen használható. Ehhez gyutacstöltény szükséges. A gimnázium újabb felterjesztése
késett s ezért csak 1904 novemberében kezdődött meg a céllövészet oktatása elsőként a
magyarországi középiskolák között.¹⁵

A vívással állandóan foglalkoztak a tanulók. 1905-ben a vívást *Böhm József* okl.
tornatanár oktatta. Negyven diák vett részt benne. 1907. május 26-án Eperjesen kerü-
leti versenyen *Blau Károly* az előfutamban 1. lett, ezért ezüst, a döntőben a 2. helyen
szintén ezüst érmet nyert. *Lang László* magasugrásban 153 cm-rel szintén ezüst érmet
szerzett. A nyújtó mintacsapat első osztályú oklevelet, a mintacsapat a francia botvívás
bemutatásáért elismerő oklevelet nyert.

Meg kell emlékeznünk a céllövészet nagy nevű apostolának, *Szemere Miklós* or-
szággyűlési képviselőnek 10 000 koronás alapítványáról, melyet Szemere Bertalan,
1949-es miniszterelnök szobrának Miskolcon történt leleplezése alkalmával a gimnázi-
umnál egy ifjúsági és polgári közös *lövölde* létesítésének céljára tett. A lőtérré helyét a
kincstár diósgyőr-vasgyári területen jelölte ki.

A *labdarúgás*, mint új sportág, a miskolci ref. gimnáziumban is teret hódított.
Rázsó Ferenc tornatanár feljegyzése szerint: . . . „a diósgyőri vasgyár melletti szabad
területekre mentünk ki szombat délutánokon füleslabdázni és *futballozni*”, mert a gim-
náziumnak nem volt játéktere. A vasgyári fiúk a bikaréten alakítottak ki maguknak pá-
lyát. 1909. V. 1-én a Vasgyári Ifjúsági Kör (a későbbi DVTK) a ref. g. csapatát 2 : 0-ra
legyőzte. A Miskolci Sportfutár c. hetilap a miskolci ifjúsági (utcai) csapatok részére

15. A miskolci ref. főgimnázium 1905–1906. tanévi Értesítője.

1911 őszen bajnokságot írt ki, amelyben 6 csapat indult. Itt már ismerjük a futballisták nevét is.

Rázsó Ferenc 1911 ősztől a kolozsvári egyetem tanára lett. 1912-ben az őt követő *Váry Sándor* tornatanár helyére *Szabó Lászlót* választották meg, aki tornaszakos vívómester volt. Nyugdíjazásáig az intézet tanára maradt, és számos országos középiskolai vívóbajnokot nevelt a vívósport számára.

A céllövészet egyre fontosabb sportág lett. Fel kell figyelniük arra a tényre, hogy a Honvédelmi Minisztérium által küldött 1 ezüst és 4 bronz érmen kívül még tíz db értékes tiszteleddíj gyűlt össze, mint: 1 aranyóra, 1 kézibőrönd, 2 ezüst cigarettatárca, 1 arany melltű, 1 tajtékpipa, 1 bőrtáska és számos értékes könyv.

Sárospatakon a torna, az atlétika és a gimnasztika mellett teret hódított az úszás is. A Bodrog partján 1863-ban uszoda létesült. Az 1860–70-es években úszómestert is tartott az intézet, később egymást tanították a tanulók.¹⁶ Sokan hódoltak a *természetjárásnak* is.

Magyarországon először Sárospatakon lett a testgyakorlás az iskolai nevelés szerves részévé.

A felnőttek sportolásának kezdetei

Az iskolai testnevelés és sport elterjedéséhez viszonyítva még vontatottabban alakul a társadalom felnőtt tagjainak sportolási igénye. Kassán 1810-ben kaptak engedélyt lövölde felállítására.

Az 1868. XXXVIII. törvény kötelezővé teszi a testgyakorlást a községi elemi és a polgári iskolákban. Ezek tanmenete révén a tornamozgalomnak kellett az iskolai nevelés alapjává válnia. A tornamozgalom hívei azonban mozgalmukat egyedüli hatóerővé akarták kifejleszteni. Ennek az igyekezetnek állt útjába az a másik mozgalom, amelyik a teemsport helyett a szabadtéri sportolást, valamint nevelő erejét tartotta szükségesnek, és az atlétikai sportokat, majd a játékokat honosította meg hazánkban. A két sportág híveinek szervező munkája eredményeképpen sportegyesületek alakultak az ország különböző városaiban.

A magyar sportmozgalom lendületes fejlődését a századfordulóig több tényező segítette elő: az iskolai testnevelés kötelezővé tétele, az iskolai sportversenyek rendezése, az olimpiai játékok életre keltése, végül az „Ezeréves Magyarország” ünnepségsorozat, amelyben a testnevelés és a sport – különösen az atlétikai versenyek – is szerepet kapott. A századforduló után pedig a labdajátékok, elsősorban a labdarúgás, a nép legszélesebb rétegeit nyerték meg az úde testedzés ügyének. A labdarúgás bajnoki rendszerével néhány év alatt olyan állandó sporttevékenységet honosított meg, amit előtte egyetlen sportág sem közelített meg. A korszerű testnevelés három ága: a testnevelő torna, az atlétikai sportok sora és a játékok különféle fajtája, mind helyet kapott a magyar társadalomban. Társadalmunknak a sport iránti érzelme és szeretete hihetetlen módon megnövekedett. Olyan nemzedékek nőttek fel, amelyeknek már szükségletet, igényt jelentett a sportolás, amit igyekeztek kielégíteni.

Hazánkban az iskolai testnevelés és sport mellett a társadalmi sportolás csírái, a sportegyesületek a XIX. század 60-as éveitől létesülnek nagyobb számban. Borsod-Abaúj-Zemplén megye lépést tart a fejlődéssel. Miskolc férfiai az élvonalban haladnak. 1866. június 20-án Tornaegyletet alakítanak, amely szept. 15-én megkezdi működését. A gyakorlatok vezetését „egy szabályszerűleg képzett tornatag minden díj nélkül végzi.”¹⁷ A belépési nyilatkozatot 73 személy írta alá. Az akkoriban megalakított tornaegyletek tagjainak száma sem volt nagyobb. Azonban az alapszabályokat egyelőre nem

16. *Finkey J.–Szinyei E.*, (szerk.) 1895. 131.

17. *Kiss D.*, 1867–1875. (Kézirat)

hagyták jóvá. A vezetőség 1867 áprilisában a belügyminisztertől újból kérte a működés engedélyezését. A feliratban – többek között – arra is hivatkoznak, hogy „ . . . az ember életrevalósága nagy részben a test ügyességétől – edzett tartósságától – s egészségétől feltételeztetik; az ifjak figyelmét a céltalan mulatságoktól elvonni akarván, – úgy nem különben hazánk többi városai ifjúsága után hátramaradni szégyennek tartván”¹⁸ – ezért akarják a tornaegyletet megalakítani. Az alapszabályt 1867. V. 2-án hagyták jóvá. Sajnos az egyesület már 1869-ben beszüntette működését.

Kassán 1868. április 5-én alakult meg a Kassai Tornaegylet.¹⁹ Zemplén megye sem akart lemaradni, és 1868-ban létrejön a Sátoraljaújhelyi Torna Egylet.²⁰ Az egyesület szervezője Matolay Etele alispán, Matolay Eleknek, a magyar tornasport egyik kiemelkedő alakjának a bátyja. A megye közgyűlése átengedte a főorvosi kertet a Torna Egyletnek.²¹ A tagok áldozatkészségéből tornacsarnokot építettek, amit 1869-ben felavattak. Kérvényükben arra is hivatkoztak, hogy az egyesület létesítése fontos helyi érdeket is szolgál, mert a városban működő iskolák több mint 400 tanulójának testi nevelését egészsíti ki, ugyanis ezek az iskolák anyagiak hiánya miatt a tornatanítást nem vezették be.

1893-ban az egyesület a felgyülemlett adósságok miatt a tornacsarnokot eladja a városnak 1510 forintért. A közönség érdeklődése fájdalmasan lelkendezte az előbb virágzó egylet iránt. Oka – miként a Miskolci Atléta Körnél – a súlyos gazdasági helyzet, a tagok nem tudták a tagdíjat megfizetni. Az átadással a Torna Egylet feloszlott. A tornasportot csak a gimnáziumi tanulók gyakorolták. Sátoraljaújhelyen 1876-ban megszervezték a Korcsolyázó Egyletet. 1897-ben az Uszoda Egylet is megkezdte működését, amely a mai Ifjúsági Park helyén levő uszodát használta fel céljaira. A medence nagysága 35×15 m, s már ekkor rendeztek versenyeket. 1902-ben alakult meg a Vívó és Sport Club, amely évtizedeken át szervezte a vívótanfolyamokat. Ebből a klubból fejlődött ki később a Túrlista Egylet. A századforduló utáni évektől kedvelté vált a teniszsport, s 1904-ben megalakult a Tenisz Társaság, amely ettől kezdve folyamatosan megrendezte nagyszabású országos, később nemzetközi versenyeit. A munkásfiatalok körében a korcsolyázás hódított. A Zemplén c. lap szerkesztője 1908-ban a korcsolyapálya bővítését sürgette. Még ez év május 23-án sakkversenyről számolt be a Zemplén, amelyet július 27-én a Sakk-kör megalakulása követett.²² Sárospatakon pedig 1869-ben Tornaegyletet alakítottak.²³

Miskolcon 1871-ben Polgári Honvédlövölde néven lövészegyletet hoztak létre, amely már rendszeresen rendezett versenyeket, s a Népkerthben lövöldét építtetett. Ugyancsak 1871-ben alakult meg a Miskolci Vadásztársulat, amelynek tagjai szintén foglalkoztak lövészettel. A korcsolyázás miskolci hívei 1874-ben szervezték meg egyesületüket.²⁴ Ennek folyamatos működését nem tudjuk nyomon követni. Valószínűleg enyhe telek következtek, a korcsolyázás és az egyesületi élet éveken át szünetelt, aminek következtében megfeledkeztek az alapítás évéről. Ugyanis az 1884-ben kiadott alapszabály 3. §-a szerint a Miskolczi Korcsolyázó Egylet pecsétjének köriratában az 1882-es évszám szerepel alapítási évként.²⁵ Korcsolyaversenyeket, jégünnepélyeket rendeztek. A Miskolci sportélet viszonylatos elmaradottságát mutatja, hogy folyamatosan, egész éven át működő sportegyesület 1890-ig nem működött Miskolcon.

18. Kiss D., 1867–1875. (Kézirat)

19. Korponai J., 1871. 584.

20. Pluhár J., é. n. 35.

21. Zemplén vm. 1868-as törvényhatósági bizottság jegyzőkönyve 463. pont.

22. Pásztor A., é. n. 5.

23. Pluhár J., é. n. 13.

24. Halmay B.–Leszih A., 1929. 31.

25. Miskolczi Korcsolyázó Egylet Alapszabályai. Miskolc, 1885. 2–5.

Időközben, 1882-ben megalakult a *Sárospataki Akadémiai Tornaegylet*. A főiskolai hallgatók kb. 50 sportolója a torna- és a vívósportot művelte. Az említett egyesületek nem bizonyultak időtállóknak, mert a helyi tömegigény még nem érett meg a sportolásra.

Miskolci Athléta kör

A Borsodmegyei Lapok c. hetilap 1889 őszén vezércikkben emlékezik meg arról a felhívásról, amit a vallás- és közoktatásügyi miniszter intézett a Nemzeti Tornaegyesülethez a magyar ifjúság versenyre szólítása tárgyában. A miniszter azt szeretné, hogy a tornatanítás a régi görögök testedzéséhez hasonlóan terjedjen ki a testi ügyesség minden oldalú fejlesztésére, s a társas játékok együttes gyakorlása közben egészséges közszellem fejlődjék ki köztük. Ne csak a háborúban legyenek ügyes és erős katonáink, hanem a „*fiatalok a békében is munkabírók legyenek, hogy a munka harcában el ne veszítsük a csatát.*”²⁶ A felhívás kéri, hogy a város lakosságának felnőtt tagjai tömegesen lépjenek be a sportegyesületbe. A cikk írója G. I. (*Gálffy Ignác*), az állami polgári iskola igazgatója, az akkori miskolci lakosok egyik leghaladóbb gondolkodású és tevékenységű férfija. Mind a cikknek, mind *Gálffynak* jelentős szerepe volt abban, hogy a *Miskolci Athléta Kör* 1890. április 27-én megkezdte működését. A tagok száma éveken át kb. 70 fő, akik Miskolc értelmiségi, birtokos és nagykereskedő rétegéhez tartoztak.

A Kör tevékenysége – az akkori szóhasználat szerint – az atlétika minden ágára kiterjedt, de valójában vívással, tornával és „műbirkózással” foglalkoztak. Az *atlétika* szó abban az időben gyűjtőfogalmat jelentett. Az említett sportágak oktatói: *Mátéh Péter*, *Szigeti Benedek Gyula* (vívás), *Andor Tivadar* (torna) és *Nikkel József* (birkózás) voltak. Mindegyik sportág foglalkozásait külön művezető vezette. Vívással és tornával mindegyik tag foglalkozott, birkózással csak öten. Hol volt még akkor ezektől az úri sportágaktól a munkásság? Egyrészt ideje nem volt rá, mert a napi munkaidő még az állami üzemekben is 12 óra, másrészt keresetéből hogyan futotta volna felszerelésre és tagdíjra, ami évi 8 forintot tett ki. (Egy munkás havi keresete.) A pártoló tag évi 3, az alapító tag pedig 25 forintot fizetett.²⁷

A foglalkozás (edzés) kilenc hónapon át (szept. közepétől június közepéig) hetenként háromszor 2 órán át tartott. A legnagyobb népszerűségnek a „*tornázás*” örvendett, de akkor mást értettek alatta, mint ma. A tornázás felölelte „*a szabad- és szergyakorlatok minden nemét, továbbá a súlyemelést és súlydobást, futást, labdázást,*”²⁸ *birkózást.*”²⁹ A századforduló körüli években a köztudatban még nem tisztázódott a tornázás és az atlétizálás fogalma, amit részben az előző, részben a következő idézet bizonyít, ui. az 1897-ben megalakított *Magyar Athletikai Szövetség* alapszabályának 3. §-a szerint a *Szövetség* célja és feladata: „*hogy a szabadban való testgyakorlásokat, a szorosán vett athletikát (futás, járás, súlydobás, ugrás, birkózás stb.), az athletikai labdajátékokat (lawn-tennis, foot-ball, crickett, vízi-póló stb.), az úszást, vívást, korcsolyázást és egyéb víz-, hó-, és jég sportokat, az ökölvívást stb. előmozdítsa és fejlessze.*”³⁰ Számunkra ropant érdekes, hogy a *MASZ* tulajdonképpen jó néhány olyan sportág művelését tűzte ki célul, amely a későbbi fejlődés során önállóvá vált. sőt külön szövetséggé szerveződött.

A *MAK* évente két alkalommal házi versenyeket rendezett. 1897-ben kilépett az *Országos Tornaszövetség*ből és a *Magyar Athletikai Szövetség*hez csatlakozott. Ennek tulajdonítható, hogy 1897. VI. 1-én tornaversenyt rendeztek, amelyen a tagok „távol-

26. Borsodmegyei Lapok. Miskolc, 1890. okt. 26.

27. Borsodmegyei Lapok. Miskolc, 1890. dec. 10.

28. „Labdázás” alatt nem a mai labdarúgást kell érteni.

29. Miskolci Athléta Kör 1896. évi Évkönyve 14.

30. Magyar Athletikai Szövetség Évkönyve 1906. 53.

és magasdobásban, távol- és magasugrásban, súlyemelésben és futásban versenyeztek”. *Kühne Andor, Nagy Tivadar és Nikell József* az első miskolci győztes atléták, akiknek nevét ismerjük, de eredményeiket nem.³¹ *Mátéh Péter* a vívószakosztály edzője, még külön fenntartott egy magán vívóiskolát. *Nagy Tivadar* 1899-ben egy budapesti birkózóversenyen sikerrel szerepelt. A *MAK* a tagdíjbevételek csökkentése miatt, ami a gazdasági helyzet országos romlásával függött össze, súlyos anyagi körülmények közé jutott, s 1900-ban nem tudta a három edző tiszteletdíját fizetni, ami a sportélet hanyatlását vonta maga után. A *MAK* tagjai turisztikával is foglalkoztak, a turisták azonban kiváltak az egyesületből, és 1894. május 31-én *Borsodi Bükk Egylet* néven önálló turista egyletté alakultak.³²

A múlt század 90-es éveiben a kerékpározás a munkásság körében hamar népszerűvé vált. 1898-ban a diósgyőri gyártelepen is megalakult az „*Acél Kerékpáros Egyesület*”.³³ A magas tagdíj, majd a kerékpárado bevezetése következtében a munkások rövidesen kimaradtak. A munkásegyletből 1899-ben a vasgyári „*Tisztviselők Sport Egylete*” lett.

Az előzőekben láthattuk, hogy a sárospataki kollégiumnak (gimnázium és főiskola) a testnevelés és sport meghonosítása terén nemcsak felső-magyarországi, hanem országos viszonylatban is nagy jelentősége volt. A hallgatók egy része a főiskola elvégzése után tovább tanult a nyugat-európai egyetemeken, ahol megszerezte a legmagasabb fokú ismereteket, a leghaladóbb gondolatokat. Hazakerülve igyekeztek ezt a tudást itthon elplántálni. Főképpen a tanítási intézményekben végeztek igen eredményes munkát. Nagymértékben nekik köszönhető, hogy a XIX. század vége felé a középiskolák egy része már tornaünnepélyeken a nagyközönség előtt tesz vizsgát az intézetekben végzett testi nevelés és oktatás eredményeiről.

IRODALOM

Finkey J.–Szinyei E., (szerk.)

1895. A sárospataki ev. ref. főiskola 1894–95. tanévi Értesítője. Sárospatak

Halmay B.–Leszih A., (szerk.)

1929. Miskolc, Budapest

Kiss D.,

1867–1875. Iratok a magyar testnevelés és sport történetéhez. (Kézirat)

Korponay J.,

1871. Abaúj vármegye monographiája. Kassa

Kovács G.,

1895. A miskolci ev. ref. főgimnázium története. Miskolc

Kutassi L.,

1976. A testnevelés és a sport szakkifejezései és alapfogalmai időszerű felülvizsgálatának szükségességéről. Balatonfüred–Zánka

Pásztor A.,

é. n. Dokumentumok Sátoraljaújhely sporttörténetéből. Budapest. Testnevelési Főiskola kézirattára (szakdolgozat).

Pluhár I., (szerk.)

é. n. Magyarországi sportegyesületek története. Budapest

31. Miskolci Athleta Kör 1897. évi Évkönyve 12.

32. *Halmay B.–Leszih A.*, 1929. 366.

33. *Kiss D.*, 1867–1875. (Kézirat)

WIE KÖRPERERZIEHUNG UND SPORT IN DEM EHEMALIGEN KOMITAT BORSOD-ABAÚJ-ZEMPLÉN BIS ZUM ENDE DES 19. JAHRHUNDERTS AN RAUM GEWANNEN

(Auszug)

In der vorliegenden Studie, einem Auszug aus der zweibändigen Handschrift unter dem Titel „Der Sport in Borsod“, gibt der Verfasser eine kurze Zusammenfassung der Ergebnisse aus seiner mehrere Jahrzehnte andauernden Forschungsarbeit. Gleichzeitig informiert er darüber, welche Rolle das Kollegium von Sárospatak (Hochschule und Gymnasium) in der Verbreitung von Körpererziehung und Sport in Oberungarn gespielt hat. Ein großer Teil der Absolventen von Sárospatak setzte seine Studien an verschiedenen Universitäten in Westeuropa fort. Hier lernten sie die neuesten wissenschaftlichen Ergebnisse und Theorien kennen, die sie dann – nach Hause zurückgekehrt – in ihrer Arbeit verwendeten.

Hauptsächlich die als Pädagogen tätigen Personen in den Schulen erzielten Erfolge, und Ergebnis ihrer Arbeit war, wenn dies auch schleppend und langsam voranging, daß das Fach Körpererziehung schließlich obligatorisch wurde.

Im folgenden informiert der Verfasser darüber, wie sich die Sportkreise für Erwachsene in Miskolc, Kassa, Sátoraljaújhely und Sárospatak herausbildeten. Hier werden die Sportzweige aufgezählt, die bei den Erwachsenen zuerst Interesse hervorriefen: das Sportschiessen, Fechten, Turnen, Schwimmen, Tennis, Schlittschuhlaufen, Ringen und die Touristik.

Dann geht der Verfasser darauf ein, wie die ersten Turnsäle in Sárospatak, Miskolc und Sátoraljaújhely gebaut wurden. Schließlich beschreibt er, wo und wie die Schulsportfeste begangen wurden, welche Sportzweige, Wettkämpfe und Spiele dabei vertreten waren. In letzten Jahrzehnt des 19. Jahrhunderts erreichten Körpererziehung und Sport hier den Stand, daß in gewissen Sportarten schon Landesvergleiche angestellt werden konnten.

Tibor Zádor